

- Чого так рано?
- ...Дурня там...
- Що за порядки?
- Танці до ранку!
- До упаду!
- Товариші, дисциплінка!
- вибухали поодинокі вигуки.

Геть більше активності до опору виявив „Зажигалка“ — смиренний, наскільки вважати лише на його ясні очі і кругле дівоче обличчя. Він мав подвійне „навантаження“: лідер групи панікерів і ватажок місцевої буйної молоді, гульня якої не вкладалася в рамки комсомольської етики. Бувши на підпитку, завжди шукав приключки для бійки.

- Секретаріят! чого волиниш?
- Мовчи, мочемордо ¹.
- А ти?.. А ну, дихни!
- Хочеш в міліцію!? Правда?

Закандикін відіпхнув причепливого забіяку, що схилився був на нього.

- Я чихаю на тебе і мільтонів. Зрозумів? — зухвало.

Він скерував свого важкого кулака — середній палець набагато випинався — в живіт суперечникові. Трохи заточився, а тому влучив у груди.

Останній і собі штовхнув хлопця.

Проте, бійка тривала недовго: їх розборонили.

Партпередовик злостився. Оцей шмаркач, запеклий троцькіст і хуліган образив його перед усім депом. Сто чортів і десять позиціонерів! Він скрутить його в баранячий ріг, зараз викличе міліцію, він...

Заля, галасливо обурюючись, збезлюднювалась.

„Зажигалку“ оточили горлаті прихильники. У потилицю вибивали його до коридора — от - от надбіжить міліція. Але він опирався, хотів „на всіх і вся плюнути“.

¹ П'яниця

Трохи згодом прийшли три представники закону й Закандикін. Він наказав заарештовати буйного задерику і п'ятеро п'яних, але сумирних робітників, що почали обороняти його словами.

Маса несміливо, приглушено гомоніла. На її обличчі — хіба тут дійдеш толку?

— Товариші шефи! Куди?..— звідкілясь загукав Божий.

Він ліктями, викриками і плечима торував собі шлях серед натовпу.

Юрба то утворювала вилами, то загорожувала йому дорогу: боязно, щоб не зчинив бурла.

Зніяковілі міліціонери провозжали заарештованих серед загроз і лайки, під перехресні ворожі погляди.

Поруч—лихий секретар. Він добре розумів, що цей вчинок проведе смугу ворожнечі між ним і виробництвом, але гоноровитий сором перейняв йому шлях відступати — запізно!

Юрба сунула до дверей.

Божий, нарешті, дістався Закандикіна; так розпалився, що й не приступити.

— Ти жандар! Ми... Я звільню!..

На цю мить приятеля наздогнав Шелест, загрожував: „тебе ж потягнуть у кутузку“— марно!

— Я піду в міліцію, визволю хлопців,— провадив своє впертий крикун.— Нам треба побалакати. Поклич декого. Я скоро буду. Лови!— Він кинув ключа від своєї кімнати і побіг.

Розгублений остерегач розшукав Гойдая.

Останній сидів з наляканою, блідою Липовою. Вона чомусь чекала на стрілянину, міцно обійнявши м'язисту чоловічу руку.

Шелест розповів другові про бажання Божого і оголив свої думки:

— Гузяр і Закандикін — одна шатія. Сам знаєш: собака собаці горла не перегризе. Нам треба зібрати своїх...

— І думати про змову!

Бесідник здивовано глянув на Гойдая. Серйозність сіроого обличчя не підлягала ніякому сумніву: уста міцно стиснуті, надбрівні горби трохи прикрили очі.

По малій годині кілька осіб вирушили з кліюбу.

А позаду назирці крався Бай! Нарешті, він помститься на Лазуткінові і його прибічниках. О, він старанно стежитиме за ними!

Заля майже спорожніла.

Розпорошена молодь почувала себе ніяково, забилася в найдальші кутки.

Закандикін замовив па - д'еспань — треба за всяку ціну окрилити веселощі.

Тут його зустрів Микола Йванович і повів з собою.

— Кинь, друже, цю музику, — фамільярно. — Вип'єм, щоб усіх брали завидки.

— Давай! От тільки з арештованими якось...

— Що тобі морочиться, — стеновав правим плечем розмовник, — знай паровоз, своє стійло — і крапка.

Підпилий кабінет зустрів їх радо, тут уже пиячила і робітнича верхівка.

Незабаром сюди прийшов черговий депа.

Він у нагальній справі до Миколи Йвановича. Ось що. Точно о третій годині треба відрядити під салниківський маршрутовий поїзд паротяга. Він уже заздалегідь з'ясував, що три машиністи із „запасу“ заради свята „під градусом“. Чи не можна звіритись на досвідченого помічника машиніста, бо становище справді катастрофічне.

Погана справа. О! А Гойдай! Він однаково позавтра від'їжджає туди на водотяг. Нехай сьогодні везе поїзд — яка ріжниця!

Заспокоєний адміністратор рипнув дверима тихенько.

Микола Йванович по - дитячому засміявся — нарешті, збувся небезпечного ворога. А радість свою він завжди святкував бучно.

— Товариші, їдьмо гуляти!

— Я банкрот,— одверто признався Назаров.

— У мене—ні коп'я,—промимрив секретар партосередку.

— Друзі! Я частую всіх за рахунок виробництва,— розводив великодушність господар дільниці.— Я заощадив у своєму депі тисячі. Правда?! Якусь там мізерну сотню чи дві можу викинути на винце. Можу! — переконливо.

Присутні привітали пропозицію оплесками, веселими покриками, гиканням. Виряджались. Довго шукали кашкети і піджаки. Начальника управи повели під руки. Долі, по - братньому обійнялись Ячменьов і головний інженер вогової служби, вони спали поруч блювоти.

— Поїдемо в „Олімп“,— говорив Микола Йванович.— „Душа любезний“ добре знає мене й Онисю. Го! А де ж Бузейко? Може гуляє? Гукніть! — наказав секретареві місцевкому.

Останній хутко побіг надвір.

... Онисим Каетанович довгенько стояв близько клюбу, чекаючи на Марусю. І не марно — вона вийшла з вагону.

Підтоптаний дон - Жуан перетяв їй дорогу.

— Чого боїшся? Я все знаю. Ходім ще зо мною... А щоб ти здох! — на адресу невгомного крикуна.— Приходь до мене завтра, а то розкажу...— він прошепотів свою адресу здерев'янілій дівчині й потупав на гук.

П'яна компанія з гармидером і революційними піснями подалася до знайомих облудлих утіх сонного міста.

XI

НІЧ ЗМОВИ

Гойдай стояв поблизу воріт, задумливо дивлячись на депо — чорне, нерухоме, оточене посмиканими смугами електрики.

Депо — серце станції, що по венах і артеріях крицевих гонів гнало залізну кров, кров залізниці.

Депо — величезна віялкувата кам'яниця; в його завжди

похмурих пашах спочивали десятки могутніх рисаків: чорних і зелених різного відтінку — кольору нефриту, листя й морської трави.

Депо — повне галасливої метушні, пронизливих вигуків, розпоряджень, скарг машин, сичання пари, діалогів та монологів свщиків і наказів гудка.

Депо — головна квартира сотень паротяговиків. Вони віддали на поталу рухові й металові свій молодечий запал. Вони вдень і вночі заповнювали в „брехалівці“¹ різні документи; там же для них писали останні життєві „маршрути“, і їхні тіла, уже без зупинок, їхали просто на цвинтар.

Депо — огнище культури, профжиття й політики, необмежені перегони буйних виробничих буднів. Воно сотні підносило на високі щаблі розвитку, а одиниці кидало в нетрі пивниць. Воно годувало робітників, але штампувало їхнє життя, міцно, як рибалку вода, тримаючи в залізних лабетах примусу.

Депо — сенс існування чорних мозолястих рук.

Наблизилась Липова.

Вони удвох пішли тротуаром — мовчки, повільно; щораз більш одставали від гурту.

Вулиця близько ліхтарів була у срібному спокою; його пронизувало лише гостре обурення Шелеста: може надіслати Левіна до району міліції.

— Певно, Божий не скоро повернеться, — промовила Липова, напівзапитуючи.

— Звичайно, — згодився Гойдай. — Може відпочинемо? Що?.. Ні, ви не будете заважати на зборах.

Вони сіли на лавку поруч хвіртки.

Повітря м'яке, тепленьке. Віддалеки — газожаристе підсліпувате світло. Проповз візник — і знову тихо.

Липова похвалила прохолодний вечір, а потому — непередбачену статутном жодною організацією нічну нараду, — о,

¹ Кімната чергового депа, де щодоби зустрічаються паротяговики.

38 це підсилить мужність самих ініціаторів і протест цехів.

Він певен цього. Щоденною впертою роботою слід довести робітникам, що проти затиску боротися треба. Тоді їхні заводи дійдуть щасливого кінця.

Будні! Утомна, але неминуча повинність. Оця несподівана змова — блискуче сяйво на їхньому сірявому тлі. Масу можна запалити лише власним прикладом і припадними образами безхмарного майбутнього.

Так. Щоправда, він був одірвався від виробництва, а тепер...

Гойдай квапливо урвав речення. Ет, що він верзе! Хіба ж його серце вимагає оцієї розмови. Ні. Приємна близькість дорогої жінки навіювала інші думки, збурила йому в грудях зачерствіле кохання. А вона якась чудна. У ключі стверджувала, що за часів революції кохання заступила товариськість, а також майже вивітрила йому з голови опозиційні ілюзії.

Що він хотів сказати? Ага, про шлюб. Ще й тепер одружуються через потягу самого тіла. І як?.. Похапцем, не знаючи думок і світоглядів одне одного. І тому, побравшись, здебільшого страждають. Це не подружжя, а каторжники, прип'яті ланцюгами повинности до тачки — сім'ї. От і вона казала: „Я й чоловік — два різні світи“. Чому ж тепер не взяти розлуку? Адже підуть діти, подвійні обов'язки... І загинуть навіть мрії про якесь інше, завітчене життя.

Вона це добре розуміє. Але жінки лише на словах вільні. Переважна більшість і досі матеріально залежна. Отже їхня воля скута...

Бесідник замислився. Воля, життя... Його роки пройшли повз кохання. Марина?.. Самиця, що весь час відтягала його від поривань до незнаних, привабливих обріїв. А Липова, навпаки, наставляла його прагнення до борні. Що ж потому? Вони ж невірні. Отже — безпорадність. Він, кінець - кінцем, не міг дати ладу своїм думкам. Вони

то струнко — експресами — мчали до певної зеленозорої мети, то сновигали коліями сумнівів, наче порожні поїзди на вокзальному терені — мляво, охляло.

Липова стежила за далешнім ліхтарем — його сяйво мерехтливе, як і думи її.

Обличчя Гойдасві засерпанила задума: обов'язок, родина... І заради них відмовитись од кохання, від надії на заяскравлене життя. Ні! Це безглуздя, це... В лябіринті його душі блукали несподівані асоціації і без усякого зв'язку з'являлися в мозкові.

— Ви колись казали... Нам треба розлучитись, — і тієї ж хвилини хотів повернути підступне речення назад.

Гаряча кров остраху залляла лице розмовниці — неждана, небезпечна загроза. Невже він справді відійде назавжди — такий добрий, хороший... І вона залишиться без жодного друга, одним - одна. І ніщо його не стримає?..

Голова схилилась, немов обважнівши від дум. Раптом звелась — уста піврозтулені, червоні, ніби до них збіглась уся кров.

Гойдзєя непокоїла довга мовчанка. Невже його слова прикро вразили її. А може любить?.. Так, обличчя їй пашисть огнем. Він боляче стиснув гнучку постать — волосся залоскотало пекучу щоку — вона не рухалась, закам'яніла.

Аж нараз глибокий, тягучий поцілунок виссав із неї геть усі вагання й сумніви. Ніхто ще її так не пестив. Хвиля гарячої крові довгою гадюкою розбурканої жаги прослизнула здатливим тілом. Ні, досить!

Вона підвелась і хутко пішла.

А Гойдай — позаду — мовчазний, замислений. Як владно вередує доля. Адже цей поцілунок заглибився йому в душу, розчахнувши його надва я. І коли перше я скеровувало волю до обов'язку — друге сіяло в ньому барвисті думки про кохання й нове життя. І вони приймалися, росли, зеленіли.

Ось і хата Божого.

Невеличка, скупі, по - спартанському мебльована кімната. Брудна, дуже брудна. На табуреті — гора газет. Господар складав їх, а в неділю чи позачерговий день відпочинку читав за одним ходом. На стільцях і навіть на ліжкові — робітники.

— Чого забарились? — шелестове запитання.

Гойдай щось пробубонів собі під ніс.

А Липова показала білий разок зубів.

Перервана розмова знов заманеврувала навколо події в клубі. Колеса балачки довго плигали по грудках виробничих огріхів. Кімната гомоніла наболілими покриками, сумнівами і пропозиціями.

— Це пляма для всього осередку. Повели робітників, як арештантів. Закандикіну і гоп - компанії не місце в дільниці, — нервувався Шелест.

Злоба до кривдників — вітром на ставку — морщила йому обличчя.

Дядько Мусій добродушно хитав головою, — мовляв, молодий, зелений, тому й такий огнистий.

— Болота без чортів не буває, — задумливо.

— А депа без дураків, — додав Лазуткін.

Він спроквола прийняв бляшанку з махоркою й запалив.

— Треба рівняти факти один до одного, і тоді ми побачимо їх в більш - менш вірній перспективі, — чомусь зауважив Кутепов глибокодумно.

— Ото ще язиком леп - телеп, — буркотів дядько Мусій, а небавом. — О, йдуть; добре, що не взяли...

За хвилину в дверях — Левін і Божий.

Останній видудлив дві шклянки води. Гладив правою рукою підборіддя — найпевніша ознака великого зворушення.

— Забрили! — люто.

— Почнемо, — Шелест звернувся до Гойдая. — Тільки не зачіпай партпитань: тут є і без...

— Що за ніжності. Партія не схудне, як її добре, по-робітничому критикнути.

Задумливий остерегач прикусив язика.

— Почекайте... Я покантую по пляшку,— заквапився Божий.

— Що?.. Вже здурів,— Гойдай стукнув пальцем по чолі.

— Ну ти шпар. Самогону у „Звощиці“...

— А нащо він? — здивувалась Липова.

— Мовчи, дзито!

Похмурий буркун говорив злісно геть з усіма жінками, бо з великої любови, нарешті, зненавидів їх. Вони віддячували йому не кращим — нещодавно утекла його четверта дружина, обікравши битливого чоловіка. Відтоді він залишився переконаний сивовиський парубок, завжди начинений антижіночою гіркотою.

— Тут серйозне діло, а ти...

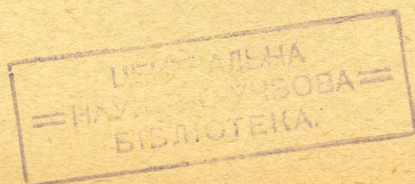
Шелест співчутливо дивився на господаря — бідолашному, справді, не переливки: його ж торік вилікувала гіпноза.

Божий зніяковіло затупцював. Збентеження якимось не личило до його довгої постаті й буйної вдачі. Він, це всі визнавали, був за проводиря чималої групи робітників. Вона повсякчас і з багатьох причин обурювалась, лаючи адміністрацію й місцевком. Коли ж на виробництві виступали відповідальні товариші, як от Любченко, Постишев і Демченко — „волинщики“ заварювали суперечку: зарплатня мізерна, лікують погано, у вузах багато „не нашого брата“, іноді хтось вигукне „явреїв“. І тяжко було їх надомити.

Божий сів до столу.

— Почнемо, товариші робочі. Як хазяїн, я буду за голову. Наш порядок... нічний такий: Гойдай балакне про економічний стан, а Шелест нащот політики. Потім будемо преть. Сифонь, Радек, а я вже — за піддувальщика (Сідайте, хлопці!). Жар, туди його корінь!

Гойдай закинув погляд на Липову. Милувався з її веселої

42 бадьорости. Його сірі очі то спалахували, то пригасали, як смолоскипи на вітрі.

Підчас катаклізмів він діяв, як справжній привідця. Виливав крицеві речення протесту, плигав з одного питання на інше: боротьба за широку демократію, геть виробничі болячки, командування й казенний оптимізм. На кону дня — пляново - дисципліновані виступи на зборах. Мета — збити з гори усіх главковерхів, а в першу чергу Гузяра. Будуть неминучі поразки, але перемога за колективом — він певен цього.

— І таким путем ми начальника на тачку, — по - філософському мурмотів Лазуткін.

Шелест, конкретизувавши деякі Гойдаєві тези, столярським олівцем підкреслив негативні моменти масової роботи, поставив віхи війни по партлінії, намітив кандидатів до нового місцевкому — шпурляв закруглені слова надій.

На обличчях слухачів — увага. Після промови почалися репліки, зважаючи на Липову, лише цензурні. Господар широко позіхав. Декого аж пекло до розмови. Проте, „пріли“ мало.

Дядько Мусій:

— Всі ворухнулись на виробничій нараді — і стоп машина! Час уже прокинутись. Коли ми будемо боятись за влади радянської, своєї, то що було б за царя? Не дихали б... Треба їжаком — проти затиску, запазурити нашого жмикрута, — і вилаяв Миколу Івановича.

— Ого! — підсвиснув Божий і не знати нащо розстібнув сорочку.

Лазуткін:

— Рабочіе запугани, как діті. А что будет с їхніми ма-лишами? Ето будут зайци, а не революціонери. Раз неправда — нужно подать прімер нам спервоначала, нам'ять холку начальству. Еслі „Мьортвіе очі“ кінст на нас один камінь, то ми в нього двадцать каменей.

Кутепов:

— Кошторис у руках нашої адміністрації...

— Це дишло, куди повернув — туди й вийшло, — вкинув невгмонно уїдливи́й голова.

— Лобом мура не проб'єш, — прошепотів обережний Левін.

Нічна півнарада, півзмова відбувалася без гальм. Пропозиції проходили, мов на гумових шинах.

— Треба Бая стукнути молотом по голові, — вирішив Божий, — щоб у нас не було мазунчиків.

— Довго думав, але розу - умно сказав, — іронізував дядько Мусій.

— Ти не так...

— Так чи не так, а перетакувати не будемо, — закарбував Гойдай. — Забудь свої анархічні тенденції, головобиття всякі. Ми організовано виступаємо проти затиску, повинні все по правді робити. Нас не Бай муляє, а бюрократична гузярщина. В чому річ?..

Липова не відводила очей від блілого обличчя з чорними кутами щелепів. Горби над бровами зворушливо рухалися, погляди дихали обуренням, рот трохи роздратовано сіпався — а нещодавно цілував — гнів личив йому, як жодне з почуттів.

Вона підкреслила велику роль преси в майбутній війні.

Робітники, спочатку незадоволені з того, що до їхнього товариства всіялась жінка, нагородили її ласкавими усмішками й похвальним шепотом. А потому — до кашкетів.

Пройшли крізь згорблену хвіртку, взяту на ланцюжок. За ворітьми попрощались.

Шелест — додому, Кутепов і Лазутнік — нагору, а Левік з Липовою в протилежний бік.

Вона йшла плавко, ніби боючись розілляти коштовну рідину нових радісних відчущавч, що, проте, виплескувалась із ущасливленого серця.

„Невже майбутнє дзюркотітиме новим річищем. Ні, 43

44 здається, життя не дуже то щедre. От приїде її чоловік і воно, напевно, як і раніш, потече безбарвною порожнечою“.

Гойдай лишився надворі. Гнучкий вітер розсипав густі пахощі саду, розсипав п'янючі, як і запах квітів, мрії про нове життя. Його не тягнуло до сну. Як зоряно! Ех, і хорошо ж такої ночі мчати битими дорогами й лісами на чолі загону. Або панцерником. Їдеш назустріч небезпеці, а може й смерті, а вітер бадьорить, а пофарбовані небесним сріблом рейки стеляться упевнено, вперто. Величний зашлакований час! Як широко тоді дихали груди, як надійно билось серце. А тепер?.. Хіба не хороше жити, перемагати. Щоправда, неминучі зачіпки...

Але перешкода виросла відразу ж — виключний.

— Ох, насилу захопив... Готуйтесь скоріше в Салник маршрутним... Як то — „чого прийшов“? Приказано, значиться. Раз уже був, але не застав. Бай, спасибі йому, сказав черговому. І ще... ніби ви погане щось балакали. Тільки скоренько, а то там мало не скажуться. А я вже кочегара...

Він побіг до хвіртки.

Гойдай застиг. Чому його усунули з маневрів? Це Гузярева справа. Він щось натякав... Та й майстер також... Невже його зовсім вирядять до Салника? Можливо... Ось і перша серйозна завада: захиріє боротьба із затиском. Не поїхати — тоді начальник в усі дзвони пробамкає — от, мовляв, свавільний робкор. Отже, треба скоритися. Скоро тільки його залишать на периферії — протестуватиме. Нехай „Мертві очі“ не тріюмфує передчасно!

Ніч сховала за хмару місяць, пофарбувавши землю, околицю й Гойдая чорними тінями.

XII

„ПІДСТАРКУВАТИЙ МОЛОДНЯК“

Замрій увійшов до кабінету боязкими кроками. Поклав на книгу десять карбованців і захоловув, чекаючи.

Гострозорий професор, ласкаво усміхаючись, вистукував йому груди.

Туберкульоза. Справа серйозна. Обережність, обережність і ще раз обережність.

Зляканий сухітник застібнув сорочку. На біса він заплатив десятку оцій сивій малпі. За кілька штапованих пересторог. От тобі й уславлений лікар!

Господар несподівано запросив пацієнта до залі. Відчинив якісь дверцята, погладив долонею струни і... плигнуло голосне речення:

... Frau Müller, sie ist eine der besten Singerinnen...

Потому кімнату чомусь заповнила не пісня, а музика:

„Stabat mater“ Россіні.

Замрій отетерів. Буцімто німецькі слова... Засмучені звуки музики; вони пашили глибоким болем, смертю... І — дивна річ! — у ролі радіоприймача — звичайнісінький патефон.

За малий час професор з'ясовував:

— Нема на що дивуватися. Справа в тому, що це не базарна, а його власна робота; тут усе ізольоване на грамофонових плитах.

Він пішов із залі.

Слідом за ним — гість. Виходячи, зиркнув на свої ноги. Що це?.. Він босий. Обличчя йому залляв гарячий струмись сорому. Звів очі — господаря немає. А в кутку, біля детекторового приймача — Сашко. Ні, якась дівчина... Маруся. О, йде до нього, ластиться... Він вихопився з її обіймів — до дверей. А вона кричить навздогін. Що саме?..

— Та вставай уже! Доволі вилігуватись.

... Хлопець здивовано закліпав.

Поруч нього стояла мати — низенька, кривоклуба, з блідими щоками й нирковими очима, натруджена п'ятидесятирічним життєвим клопотом.

— Доволі спати: чотири вже... Борщ захолов, — і пішла на кухню.

Замислений дрімало широко позіхнув. Чудасія! Коли - не - коли щось присниться і то неодмінно знаменне. Хоч би й сьогодні. Сон відбив найголовніші події останнього місяця. Лікар з диспансеру лаяв його лихі легені. Сашко уже „зловив“ Німеччину (відтоді і він мріє про радіо - установку). А Маруся... Обридла!

Він ліниво підвівся з худорлявої канапи — по нічній варті вона правила йому за ліжку. Вмився.

Кімната невеличка, похмура. Всі меблі — присадкуватий стіл, рипливі стільці, високий дубовий буфет — старі, злинялі, підточені червою. На новій, блискучій етажерці — три стрункі шерехи книжок з політекономії, техніки і бетристички, а на них — густий шар порошу. Цідило сяйво маленьке вікно. Звідусіль несло незатишністю, вогкістю й горілчанним духом.

Замрій, як звичне, обідав швидко, ніби це — не зовсім прийнятний обов'язок. Потому нігтем чистив ясна, раз - у - раз випльовуючи шматочки їжі, що застряли між зубами.

Довго зодягався. Він над усе любив жовті гостроносі черевики, вузьке вбрання й американську кепі; був певен того, що модний костюм найголовніша ознака культурності. Він навіть на паротяг ішов чисто вдягнений, а повертався неодмінно травмаєм, хоча жив близько депа. В коридорі ретельно почистив піджака й штани із зморшками на колінах. За асоціацією згадав свято, вагон, Марусю... Просвітку не дає, дурноголова. Хоч би на аліменти не наскочити. Зовсім інше дами, як от Липова. Сьогодні увечері побачення. Парк... Глушина... Він за всяку ціну переможе її впертість.

Замрій наблизився до дзеркала і на всі боки оглянув своє обличчя. Зупинив погляд на шрамові під лівою ніздрею. Це пам'ятка дитинства, — о, з нього був небоязкий збитошник. Він цілував собаку, а той вкусив його за верхню губу.

До кімнати увійшла мати, говорила невпевнено, з невеличкими павзами.

Приходила м'ясничка по гроші... Може у нього є хоч трохи...

Ні!

Вона, скорботно зідхаючи, рипливо скаржилась.

Що то буде? Всім вони винні: і за приміщення, і шевцеві, і сусідам. Так не можна... Грошей ледь - ледь стає на харчі. А він іще нехтує службою, пиячить, гульвіса; ніби хтось підмінив його.

Підмінив!? Так, це зробила „Чортяча крутня“. Відтоді він справді розвінтився. Тепер він поганий син, ледачий робітник і вже не зразковий комсомолец. А було ж... Він — душа райкому. Весело ніс тягар дев'яти навантажень. Грав на піяніні всіх танців. Дзвінко співав: „По морям, по волнам“ та „І за денежкі отца гоп - ца - дріца - гоп - ца - ца“, вигукуючи нескінчені руляди своїх „гоп - ца - ца“ і кожне „ца“ підкреслюючи підборами й підошвами. Щоправда, він іноді лаявся з євреями, зрідка пив у своєму гурті, але його репутація ще не була обмовлена.

Згорена журильниця в тяжких випадках згадувала за чоловіка, — мовляв, щоб жив старий, вона не бідувала б.

Замрієві встав у думці батько — лайливоВеселий а чи сердитий коваль; він частенько приходив з матюками, п'яний, як земля, іноді бив його широким ремінним поясом — не геть то радісне минуле.

Він глянув на вікно... „Одоль“... Із зубним порошком у руці пішов на кухню; старанно чистив зуби.

Мати мовчки стежила за „гульвісою“. Що це?.. Він виплюнув скривавлене харкотиння. Ой, лишенько, уже вдруге. А може це кров з ясен? Ні, він застудився. Іноді кахикає, певно, хворий. Але не шанується, вчасно не з'їсть, не засне, вітрогон дурний. Ще помре, не дай господи. Вона, плачучи, докоряла синові. Той огризався — це рідко, щоб день минув без сварки.

Він по звичці стиха вилаявся і грюк! — дверима. Ну й клопотна! — Скрізь вбачає небезпеку. Кашель —

48 дурниця! Тепер усі сухітники. А проте острах ширшав. Чомусь усе дратувало — тісні черевики, трамвай, що, як на зло, утік, а зовсім недавно реплантований кутняк; язик так настирливо лизав зуба, наче хотів зрушити його з ясен, до яких той ще не зовсім приріс.

Вікно годинникара сповістило: до побачення щось із сто хвилин. Дуже рано. Може завітати до Сашка. Ні, незручно... через Раю.

Зненацька Сашко вибіг на ганок — побачив приятеля з хати. Весело привітавшись, пішов поруч.

— Завтра збори друзів кіна. Будеш?.. Ну й добре.

Він довго м'яв у кишені гаманця.

— Павлушо, ти... Трохи вип'єм...

Замрій здивовано примружив ліве око — от тобі й ворог міцних напоїв. Що це йому примандюрилось.

— А чого ж, Ка - Ка не знатиме.

Вони довго товаришували ще у вищій початковій школі. По смерті батька Павло почав працювати чорноробом. Через два роки його відкомандирували до профшколи. На превелику силу, вряди - годи спекуюючи, він довчився й знов пішов на виробництво. Вищої освіти не домагався з двох причин: мізерна стипендія й мати. А Сашко на татові кошти здобув науку середню. Працював у майстернях і водночас учився у вечірньому робітничому технікумі. Неоднакова освіта провела між ними першу тоненьку смугу збайдужіння.

Дорогою Павло вирішив... ні, незручно! Уже давно відомо, що його друг неофіційний Раїн наречений: їх зустрічали і на літніх майданах, і в кіно - театрах, і на човні. Гузяреві, очевидно, подобалось мати в зятях інженера.

— Як там... Рая? — немов байдуже. — Я приударив би за нею, але ти кандидат на члена сім'ї.

— Пробуй. Я не ворог вільної конкуренції. Коли вона розлюбить мене — на задній плян, — а про себе — навіщо їй сухітник?

— Зайва великодушність.

Павло важко зідхнув — Рая для нього ще не розквітла дівчина — мрія.

В пивниці порожньо.

Господар з обличчям різника і манірами змовника сердешно привітав Павла — своя людина. Миттю приніс замовлене: пиво й горілка, — як завсіди, на півпляшці — „хлібний квас“.

Сашко, гидливо зморщившись, ковтав гірке „чеське“. Розмову зосередив на сухотах: він хотів у сприятливому оточенні розпитатись про здоров'я другове... Чому він таїться?..

Невеселий бесідник ще нікому не давав довідки про стан своїх легенів. Уперше розповів усе з разючою щирістю — її, звичайно, підсилили алкогольні пари. А наприкінці:

— ... Щось мені не щастить. Хотів до Криму — зривається. Просився в райкомі на комсомольську роботу — відмовили. А одного довгоносика секретар недавно витягнув.

— Облиш цю тему.

Саме цього не варто було б говорити. Бувши на підпитку, Павло частенько „рубав єврейський вузол“, як він висловлювався. На той час його рухливий, типовий рот балакуна працював невпинно, мов машина, а слова важким духом дихали.

— Ти, звичайно, вважаєш мене за антисеміта. Нехай! Але я щиро Кажу: не люблю євреїв — і кришка. Не всіх. От Левін гарний хлопець, але більшість — під ніж. Віриш. Сашуню, ця ворожнеча навіть мені неясна, але глибока і давня. Ще з того часу, як один єврей експлуатував мого батька... Щось із рік. Звичайно, цей елементик... Винарський воскрес укупі з непою: монети — до біса, а діти — у вузах. Між іншим, спитай доповідача, чому вчаться непаці. Скаже: „Школа бідна, а вони багато платять“. Брехня! Просто вони дали директиву: „Учіть наших дітей, бо не будемо з вами співробітничати“. Стій! Не перепиняй!

50 Цей Винарський мав родича - комуніста у тресті і всякі махінації з ним вів, загортав червінці лопатою. Але я збив його згори: написав до газети. Що я хотів?.. Ага, бився і я з бандитами. За що? За радянську владу, комунізм і... приватників. Якби ми знали, що буде товстопузий неп— може кинули б рушниці, чорт його... Постривай, друже. Знаю, що ти скажеш: залізна неминучість, важке ярмо часу. Ні! Щоб позбутись грошової влади непи, я ладен знов їсти пшоняний кандьор і ходити в дерев'яних сандалях. Я принаймні знатиму, що всі харчуються однаково, що ніхто не розкошує. Ех, влада б мені! Я вирізав би до ноги капітал, тисячі Винарських — тоді вони не варили б воду з робітників.

Сашка приголомшила оця буйна навала думок — його приятель розхристався зовсім. Щоправда, він взагалі перебував під владою емоцій, слухався серця, а не мозку. А все ж переміна разюча. Його погляди — палкі, непослідовні — набагато втратили на логіці, були пройняті гіркотою й накипом обурення. Попри все це він приваблював щирістю. Нагадував фюерверк, що, манливо сяючи, відразу ж метеорно умирав, вражаючи не розум, а чуття. Отакі фюерверки коли - не - коли освітлювали тернистий шлях оновлених днів, жили і згасали прекрасно, без попелу й тепла — забуті життям. Залізна доба диктатури гудків віддавала перевагу суворим, діловитим огням горен.

— Ти останнім часом нагадуєш не комсомольця, а переродженця... змовника.

Сашко навмисне скерував бесіду в певне річище — невже його приятель безнадійно заблудився в лабіринті суперечностей епохи.

Павло випив останню шклянку пива, змішаного з „хлібним квасом“. А під п'яну руч — це всім відомо — він знаходив на своєму сумлінні геть більше плям, ніж їх справді було.

— Поперше, я троцькіст нововипечений, тобто ворог

партії, деякі диваки вважають мене за такого. Потім... У нашому райкомі справді пахне змовою. Я вже зібрав ініціативну групу. Серед наших гасел є й таке: комсомол без євреїв. Дайош реконструкцію юнацького штабу. Ми ставимо питання одверто, не замазуючи болячок. Може я дурень, п'яний йолоп, але раз серце каже: „не стій...”

С а ш к о : Яка разюча реакційність, дитинність. Ех, друже, треба забути за серце або викувати собі нове, залізне. Ми творимо змістовне життя, пролетарську культуру, нову людину. Але з таких лицарів, як ти...

П а в л о : Твоя правда. З мене не... Ні, буде занадто нова людина. Взагалі з нас зміна така, що ну-ну. Скажу за себе. Я маю, власне, мав сім навантажень. Вимотався — далі нікуди. Так і всі... Все'дно як у нас на четвертому посту. Буває, до маневрушки націпляють щось із півсотні вагонів. Бідний паротяг тупає, скрегоче колесами, але ніяк не вилізе на узвіз. Аж тоді поїде, як половину складу викинуть. Чому ж одразу не дати менше вагонів?

С а ш к о : Ось твоя хиба, Павлушо. Це взагалі... Ти окремих випадок чи навіть кілька, вважаєш за масове явище. Це ж панікерство.

П а в л о : А з мікроскопом досліджувати?.. Тут розпач бере. Візьми хоч би наш апарат. Скільки там бездушних автоматів, сибаритів і бюрократів; його треба наполовину оновити. Що?.. Комсомол надійна зміна?! Ні, друже, молодь уже позаражувалась од дорослих. Нас уже угробили схоластика, казенщина, робота і навіть веселощі за шабльоном. А - а! все мені набридло. От за кордон, у заплілля — з охотою. А тут серцем хворієш...

С а ш к о : Ех ти... підстаркуватий молодняк.

П а в л о : А ти майбутній партдворянин. От одружишся з Расю... А згодом велике приміщення, служниця, парт-максимум. І перегорять твої ідеї, лишиться самий ідейний шлак.

Бесідник мовчки підвівся із стільця.

Підпилі приятелі вирушили з пивниці. Дорогою гомонили про кіно, клуб і пляж, вихваляли палкість деяких дівчат — взагалі провадили таку балачку, як і попередня.

Сашко тягнув друга до депа,— мовляв, там гурт, весело. Той не перечив — ще рано.

За спиною майстерень, на довгій колоді сиділи молоді й літні робітники. Останні під'юдили Павла до антисемітської розмови.

Він підкинув чимало гарячих слів.

Левін уперто змагався з ним — нарешті йому терпець увірвався.

— Ти замазуєш соціальне коріння антисемітизму, підбурюєш масу. Ти ворог комсомолу, запальний агітатор, чорносотенець.

Сп'янілого балакуна завжди опановував дух протиріччя.

— Ша! Я проти певного прижиму — і край. Доведу на прикладах. Ти, як трохи не всі євреї, працюєш, щоб втулитися до вузу. Ти помозолів два роки і захотів легкого хліба, а маса?... Далі. Всі ви швидко грамотні, багато з вищою освітою; на Україні серед інтелігенції половина євреїв. Це дуже погано. Я хочу попередити небезпеку, хоч би мене за це викинули з осередку. Бо всі тільки шепчуться, а наші главноверхи думають, що на Шипці спокійно. Ні, треба болячку відразу ж ліквідувати. А то гній розіллється по всьому організмові. Тоді хоч клич хірурга.

Левін палко наступав.

Робітники підкидали в багаття суперечки сухі трісочки реплік.

Дорогою заточувався п'янезний „Зажигалка“. А перед нього — їдкою димовою хмарою — пливла лайка.

Після роботи він завсіді був у своєму вихідному вбранні — його не рекомендував жодний журнал мод: американська кепі на тім'ї, довга вишивана сорочка про косий комір, давній кльош і кривобокі гостроносі черевики. Цей одяг

цілком пасував до по - хуліганському жвавих рухів і підхмеленої відваги.

Він мало не вилетів з комсомолу: якось під п'яну руч антисемітичав і своєму опонентові, завключові райкому, вибив два зуби; ледве врятував великий виробничий стаж. Коли б він жив серед фашистів, то й там полатав би боки якомусь муссолінчикові: його буйна вдача не вкладалася в будь - які організаційні рямці.

— Здорово, Замрій! — останнім часом перекручував прізвища або вигадував прикладки, а деякі слова навмисне нівечив.

Він боляче шарпнув Павлові правицю, мов смокову ручку. Також енергійно привітався з усіма.

— А - а, тут єсть і від наших. Скажи мені: ну муха, кукуреку і кукуруза. Тільки живо, — наказував хриплим голосом, а в ньому і глузування, і звага, і пияцтво.

— Чого ти присікався до хлопця? — вступився за сусіду Сашко.

— Чіво? Бо хочу... Коли б дев'ятнадцятий рік — я їх припик би. Хай шляхта ворухнеться: кулю — в пана, а ніж — у жида. О, я дам їм герцю. Чуєш, кривий ніс, кажи, що приказано, — і важкими словами поталував горбатий ґрунт розмови.

— Хуліган! — одрізав Левін.

— Хто?.. Я? — роблено здивувавшись. — Це почитно, як папа римський. На! Цілуй фулігану ботинка. А, не хочеш...

Нахабний причепа передом черевика ударив Левіна по губах, а рукою — в груди, у живіт.

На бійку нахопився Божий — вертав із партшколи. Він схопив забіяку ззаду й кинув його в калюжу, що лише під спеку висихала. І пішов з депа.

За ним — Левін.

А навздогін — сміх соковитий.

„Зажигалка“ на превелику силу підвівся з грязюки —

54 замашений, розпатланий; одна штанка і рукава сорочки — в болоті.

Він загрожував зниклому оборонцеві рясною лайкою й кулаками.

— Я тобі, божа заразо, повік не забуду.

Присутні зустріли вихватку вибухом реготу.

Павло, витерши сльози з очей, глянув на годинника. Ого, пів до сьомої, уже час на побачення.

Липову зажурила листівка — на тому тижні приїде її чоловік. (А вона й досі не навідала приміщення). Він тепер для неї далекий, чужий. Гойдай заповонив її думи. Що він поробляє? Ось уже півмісяця, як вона занедбала „газетну техніку“: щоп'ятниці інструктувала жінокорівський гурток на цукерні. Відтоді Гойдай зник з обрію її життя. Написала записку — нема відповіді. І вчора не прийшов, даремно запрошувала. Невже правда тому всьому, що Замрій казав: „Роман крутить роман з комсомолкою Розою“. А може захоплений юнак пожартував або гадючку вкинув. Вона от - от дійде правди. Нехай но він приїде на побачення. Власне, це... Просто цукерня запросила на п'ятиріччя партосередку двох робкорів. Замрій загарбав у редакції гостьові квитки. Одного взяла вона — чого їй нудьгувати вдома. А сьогодні вона... ні, можна!.. перенесе навчання з жіночками на середу. І тоді щотижня одвідуватиме гурток газетної техніки, напевно, побачить там Гойдая. Ця думка взяла її вогнем.

Поблизу воріт уже чекав Павло — веселоширий, наче дитяча усмішка.

Липова вивчала фертовитого юнака заінтригованими поглядами. Справжній піжон! До модного вбрання цілком пасувала чорнява краса — бездушна, мов на вивісках усіх перукарень. Його рухливе обличчя, власне, рот і ніс — справжні грудочки нервів — утілена пристрасть. Відчувалося, що на нього під усіма поглядами не можна звирятись,

а проте жінки полюбляли повну молодой снаги зовнішність.

Павло запросив жінку погуляти в парку,— мовляв, урочисте засідання, як завжди і скрізь, запізниться.

Липова погодилась. Взагалі почувала себе з ним не так вимушено, як хоч би з Гойдаєм. А вони ще мало знайомі. Слухали якось разом „Аїду“ з робкорівської льожі. І з того часу на „ти“, друзі.

Легковірна! Вона ніколи не помічала пожадливих поглядів на своїй меткій постаті. І тепер також не зауважила в його очах проблисків хтивих дум, сміливих плянів. Ні. Вона безжурно щебетала про постанову в театрі Леся Курбаса „97“.

Бесідник широко позіхнув, не стуливши глузливого рота, і засміявся.

Липова ображено замовкла — яка нечемність!

Чепуристий зальотник, прочитавши на її лиці незадоволення, по - верхоглядському засудив Кулішеву п'єсу. Потім скерував балачку на газетну роботу — на підпитку замовляв зуби.

— Чин робкорки, навіть і репортерки, нічого, власне, не дає. Чому? Поперше, треба мати солідне протеже, а потім у кожній редакції працюють письменники. Вони і завідувачі усяких відділів, і конторники, і навіть замітають приміщення. За тих, що на біржі, я й не згадую.

— Ну й скептик! Ти запитував себе: „в чем моя вера“.

— Раніш я вірив у бога, потім у КІМ, а тепер навіть самому собі не вірю. Між іншим, життя винне. Воно вклалося в рямці казенщини, парттрафарету. Скажемо, чомусь вважають, що розум повинен рости паралельно партстажеві. Велика помилка. От я переріс свій стаж, можу виконувати відповідальну працю. Але я кандидат, мене ще оглядають, мацають,— мовляв, що він за оден — вовк чи ягня. І хто? Партійці з сімнадцятого року і з дитячим розумом. От я й сказав: дайте мені пристойну роботу.

56 Ні — не треба ніякої. Я буду і найбільшим і найменшим — робітником, нехай скептиком. О, нас незадоволених багато... І ми спокійно дивимось, як апаратом іноді керують нездари. Нічого не зробиш.

— Ні, ти... Обломов.. Склавши руки, стоїш десь осторонь. Треба зубами гризти перешкоди, йти вперед, висуватись.

— Ач, яка швидка! Що ж: „смело, товарищи, в ногу“... Я не гальмую, але сам стою на місці.

Павло скося дивився на золотоволосу жінку — вона аж тремтіла з обурення. Отак і він колись... На цю мить він гудив і свої слова, і приховані похотливі думки, і вчинки — навіщо наплескав на Гойдая?.. Ні, треба керувати своїми почуттями. От і тепер... Чи справді йому подобається репортаж. А може це просто потяг до тіла.

Ваши пальцы пахнут ладаном,
На ресницах спит печаль.
Ничего тепер не надо нам...

— Розкував мовчанку спів.

— Невже любиш Вертинського!? — і здивовано ступила плечима.

— Так. А з українських поетів чотири: Сосюру, Плужника, Фальківського й Косяченка. В їхніх віршах — душа навиворот, щирий мінор...

Мандруючи небесним плесом, пливло до перепочинку сонце. Над обрієм золотів лише невеличкий сегмент огняно - кривавого кружала. Ось і він сховався за ясно - шарлатову смугу, що небавом взялася сірjavими хмарами, мов гаряча жужелиця пилом.

Парк, власне, ліс — густий і мрійний.

Задумлива тиша збуджувала інтимні розмови.

Липова доводила впертому говорунові, що країна п'ятикутної зірки аморальна, йде стежкою Франції до розпусти й венеричних хвороб. Без заперечень! Це кажуть цифри.

Щодо перших шлюбів. Вони тривають — за статистикою — 6 — 12 місяців. Це обурливо, ненормально. Державі треба ще й піклуватися про стан здоров'я подружжя, як от у буржуазних країнах цікавляться посагом, чоловіковою кар'єрою тощо.

— Кохання повинно бути вільне, — правив своє Павло. — Я пристаю до дон-Жуанових думок. А ось яких. Це приблизно, бо перекладатиму з російської мови. Дон-Жуан на Сганарелеві слова: „Не хороше гратися в кохання, вельми не хороше“, відповів: „Невже прикути себе до однієї жінки і на жодну вже не звертати уваги. Добра втіха — навіки закопатись в одному почутті і з юнацтва умерти для всіх інших розкошів. Ні, ні! Всі красуні мають право зачаровувати нас. Наше серце належить усім їм без винятку. Мене ж краса захоплює скрізь і боротися з її чарами над мої сили. Кохання до однієї жінки не примусить мене поставитись несправедливо до інших. Я всім віддаю по заслугі, як наказує природа. Хто б не сподобався мені — бери моє серце, і якби я мав десять тисяч сердець — роздав би їх усі. Що є чарівнішого над оці несподівані сполохи, і вся розкіш кохання в перемінах. Немає ліпшої насолоди, як скоряти серце молодій красуні, за допомогою зідхань і сліз боротися з її непорочністю і, крок за кроком порушуючи невеличкі перешкоди, непомітно вести її — куди задумав. Але коли мети досягнеш — бажань уже немає, зачарування пристрасти зникають, і ми засипаємо в супокійному коханні, аж поки нова жінка не причарує нас. Одно слово, перемога над красою, що чинить опір — найприємніша, і я щодо цього честолобний, мов оті завоювники, що вславились перемогами. Ніщо не може приборкати мої палкі поривання; серце моє, я відчуваю, може кохати увесь світ і, як Олександр Македонський, я хотів би, щоб існували інші світи, де можна було б продовжувати любовні завоювання.

Павло вперше висловив оці чужі і водночас рідні йому думки; чомусь схвилювався, аж брeнів увесь.

— Чудний ти, слово чести, проповідуєш якісь допотопні погляди. Невже ти не розумієш, що дон-Жуан — пляма на тлі нашої сучасности? Це ж архів, як інквізиція й автодафе.

Гостра, з домішкою мрійности, відповідь розпестила бесідника, надала сміливости його думкам. Чудна жінка! Живе одним — одна, ні з ким не „крутить“ і проповідує якісь домостроївські погляди! Чому вона голодує?..

— Ні, Надіє, ти помиляєшся. Хіба тепер нема оновленої інквізиції? Хіба мало серед нас дон-Жуанів із КІМ'ами на грудях. Я їх добре розумію, бо життя не загальні збори, не політчитання, а полум'я, боротьба, а підчас перепочивку — кохання, краса...

— Ти тип, Павлушо, і не дуже то симпатичний, — стиха. — Зауваж собі: юрба захоплюється мертвими зальотниками, але не полюблює їх за життя. Уяви собі дон-Жуана, здається, Тирсо-де-Моліно перший оспівав його, в радянському оточенні. Він же отруїв би нашу, щоправда, лише нестанівку молодь. На щастя, вчинки сучасних женихайлів паралізовані аліментами.

— Ні, на жаль. Власне, аліменти ярмо — для робітників і службовців. Відповідальні генерали не платять; ще жодної справи не було. Хоча все'дно прикрили б. Да, вони мають змогу викидати кілька червінців за ніч.

Бесідниця стомилась — де б відпочити?

— Як гарно під кущем. Сядьмо тут...

Супутник залюбки погодився.

Вона скинула з себе жакету і склала її удвоє. Потому напівлягла на неї, старанно обсмикавши сукню. Голову схилила до трухлявого пенька. Як тихо, хороше.

Павло примостився поруч. Якийсь час говорив розважно: чому вона знов не вступає до партії; а з неї був би енергійний жінорг. Він жодним словом, ані навіть рухом не зрадив свої приховані похотливі наміри.

Мовчанка.

День умирав. Надвечірня тиша викликала одвертий споглядальний настрій.

— Погано лежати,— скаржився невгомний сусіда.— Можна покласти голову на твою ногу? Не одкушу, не бійся. От зручно...

Теплота пружного тіла збуджувала жагу. Він небавом погладив рукою сукню й надшербив розмову про кохання.

Оця поведінка зацікавила Липову і... занепокоїла. Вона, тремтячи, відчула, що його очі сверлять, роздягають її. А слова — якісь палкі, пристрасні — ніхто ще так не говорив з нею.

Мовчазну розгубленість розпалений зальотник зрозумів, як німу згоду. Правицею, немов невеличкими обценьками, стиснув пружне стегно. З уст вилетіло хрипке: „Надіє, люба...“ Раптом оголив їй ноги — нахлин бажань перевернув усе шкереберть йому в голові.

Жінка змоторошніла. Це відчуття тривало кілька ударів пульсу. Вона здригнула вся — який хапливий підлий напад. Підвелась із землі, смикнулася — хвильовими брижами розіллявся батист. П'ясти — в кулаки, зуби ви-скалила — боротись!

Павло по звичці крутив уперті руки назад, за спину.

Але вона рвучким рухом звільнилася з обіймів. Обі-перлась потилицею на пень. Увесь час воювала руками. Боляче ударила мерзотника в груди. Іще раз! Іще!!

А проте він перемагав; жагуче шепотів — не вперше улащати дівочу нерішучість.

— Не бійся... Чого боронишся?... Ми поїдемо...

Липову охопив дикий надлюдський пароксизм злоби до людини. Вона пружинила руками й ногами. А на думці — „треба влучити в живіт... буде дошкульно... тоді кине...“ Але вже знесилилась, сікла зубами. Серце їй клекотіло обуренням. Ач, як він важко дихає. Який бридкий! Зненацька вона вкусила руку Павлові.

— Ах ти звір!.. Ще комуніст...— гістєрично.

Збаламучений негідник витєр кров, а за хвилину ще залізніше зчавив жінку, майже зламав її опір.

Вона лише безсило схлипувала.

— Чого ти рюмсаєш? Що ти дівчинка?.. Облиш, люба...

Липова, відчувши, що її от - от переможено, почала ще дужче плакати й голосно гукати—гєть, сором! Може хтось почує...

— Підлий!.. Гадюка!.. Рятую - у - у!..

Замрій зм'якнув зо страху. Ще надбіжать люди... Затупити їй рот... Запізно... Йому стало моторошно і... жалко свою вперту жертву. Єдиний серйозний опір... Значить він нєлюбий, бридкий... А - а, жалюгідна тонкосльоза істота!

— Я не зачіпатиму... Все минуло... Заспокойся,—і криво усміхнувся — пристрасть уже розтуманила розум.

Трохи згодом він почув віддалений рип — нєвже сюди?.. Вона усе розповість—ото йому нароблять сорому!. Темний, звірячий жах охопив мозок.

— Пробач, я винен... Думав, що подобаюсь...— благов прощення.

— Негідник!

Липову опанував нервовий напад—не сила її була подолати його — вона вся тремтіла, як з остуди.

Вечір осаджував чорні тіні.

Напружена тиша.

Розпатлана рюмса, підвівшись із землі, поправила на собі сукню й англійською шпилькою зчепила розірваного коміра.

— Забирайся з - перед очей! Я не можу на тебе дивитись!

— Не хвилюйся. Ти ж у такому стані, що впадєш... Допоможу...

— Я сама... Дон - Жуан паскудний,— злостиво.

Нараз їй здалось... Нєвже хтось іде? Так, наближався швидкий шаршавий шерк підшов. Вона миттю сполохну-

лась. Яка заплакана, розкуйовджена; волосся коротенькими рогами обійняло чоло, скімшилося. Сором!

Тремтячий провинник застиг. Утікати!?. Ні! Вона ж викрие його підлоту. А тоді вже не минути лиха. Треба жебрати мовчанку.

Важка, чавунна мить чекання.

Із - за дерев вихопилася сіра постать.

Замрій хотів був накивати п'ятами: не чекав на зустріч із червоноармійцем.

Але останній зловив його за руку і тримав її, як у лещатах. Він усе зрозумів.

— Я тобі зараз покажу, як дівчат заманювати,— і пристойно вилаявся.

— Товаришу чер... Тут нічого не було... Я не доторкався...

— Що?.. бреше!?— палкий оборонець звернувся до Липової.— В яких ви відносинах?

Вона не таїлась, а наприкінці:

— Хотів зівалтувати, але я боролась. І це... комуніст.

— Я тобі таку комуну розпишу на морді, що ніколи не забудеш,— і матюкнув.— Дай квиток!

— При мені немає. Чого ви шарпаєте? Я невинний...

Він басом поглянув на завязаного ворога. Хоч би не обшукав, не загарбав документи. Тоді ще з комсомолу викинуть...

— Ви хотіте, громадянка, щоб я закопав його.

— Ні... Нащо?.. Неприємно! Ви, будь ласка, проведіть мене до трамваю.

Пропозиція добре та й добре злякала її — тоді ж усі знатимуть про сьогоднішнє: Гойдай, газета, жінкорки.

Суворий заступник вичавив із тремтячого серця чимало пробачень — воно запрягнулось ніколи не займати „дурних баб“.

Обскубаний Дон - Жуан майже вимкнувся із залізних рук і — тупком.

62 — Я таких чемберленчиків завжди беру на приціл,— задоволено.

Червоноармієць цікавився Замрієм — де живе?.. чи служить?...

Бесідниця відмовчувалась — навіщо публікувати топленика?

— Щось він знайомий... Здається, наш шеф, із депа... Ого, розшукаю, як захочу.

Липова одягнулась і пішла поруч супутника. Їй подобались його щире обурення й лагідність, а колка лайка цього разу не дуже прикро вразила.

Він, уже прощаючись, запрошував:

— Як хотіте, приходьте в часть, на вечірку. Тут близько... У нас довгоруких нема.

Звеселіла жінка навіть не обіцяла — ще й там знайдеться облудник у військовій шинелі.

Замрій стояв осторонь, оповитий густою темрявою околиці. Довго паплюжив сам себе — і на біса чіпав цю дурну недоторку! міщанку!! Хіба у нього мало дівчат. Хоч би Франя — ні, заміжня — Маруся або Рая. Треба до Раї залицятись; вона не від того...

Трамваїв дзенькіт сколошків йому думки.

Замрій попрямував до зупинки, але на півдорозі затнувся — якось незручно їхати разом із Липовою. Він обвів поглядом байдужі обличчя пасажирів і поплентався додому.

Востаннє блиснув кугель срібною іскрою і знов навколо — ані сліду.

А. КАЛИНОВСЬКИЙ

НАПРУЖЕНИМ ПУЛЬСОМ

Чоло буднів
У зморшках
Не день і не два.

Той почин
Вже давно
Зроблено...
І вдень
І вночі
Працював,
Будував,
Сміючись над своїми хворобами.
І вдень
І вночі
Думками горів
Твердий у змаганнях,
Мов дуб той...
Благала дружина:
„Облиш, відпочинь,
Це ж просто
Якесь
Самогубство“...
Точилась усмішка
З істомлених уст,
(Не згода, лиш ласка до жінки)
І гостро вдивлявся
В обличчя йому
Із рями
Небіжчик
Дзержинський.
Прогортано роки
З комами днів,
За це — данина кучерява...
Десь в темних майстернях
Міських теслярів
Чекає й на нього
Ряма....
Минуло, минуло...
Проте — не шкода.

Що з того —
Чи мав, чи не мав там!
Він щиро і повно
Минуле віддав
За світле сьогодні

I

Завтра.

В запаленім серці,
Де шуми густі,
Спалахують гнівні молитви:
Життя п'ятирічку
Здійснити щоб встиг,
Щоб серце не кинуло

Битись.

Шалено і рвучко
Проносяться дні,
Дедалі — настирливіш лікар:
Він знає, що тут
Діагноз один,
І той діагноз —

Каліка.

Він знає, що треба
Будь чи не будь,
Питання ставити руба.
Інакше, товаришу,
Вас привезуть
З якогось засідання —

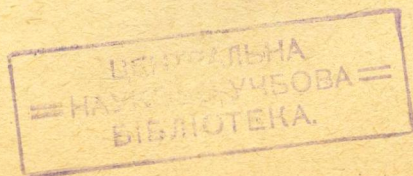
Трупом.

Спадає усмішка
З істомлених уст

Мовляв:

Це вже слухати звик я,
І знов пильнував
Вартовий на посту
До ранку осяяні

Вікна.
Безглуздя!?
Напевно
У цьому праві
Сучасні спінози й конфуціі...
Та тільки... Та тільки
Масте ви
З невимримних горінь
— Революцію!..
Як влучений сірник
Є
Знаряддя пожеж,
Так само
Живі одиниці
У дні боротьби,
Перевтомлень
І жертв —
Надхненники
Сил будівничих.
Зітре одиницю
Ганчіркою смерть,
Життя нові числа напише.
Хто може між нас
Сподіватись тепер,
Що темпи
Зупинить
Тиша!
І в русі майбутніх
Розмірених днів
Майбутнього розуму люди
Ніколи горіння
Своїх вчителів,
Героїв своїх
Не забудуть.

ВОРОТТЯ ХО-МІН-ЛУНА

Позавчора підчас обіду увійшов до нас молодий червоноармієць. Я нехотя встав йому назустріч, але в наступну мить скрикнув з радости: я пізнав у ньому мого улюбленця Костя Пономарьова.

— Костю! Відкіля ти взявся? Аджеж ти вже мало не рік служиш в армії?

— Не мало не рік, дорогий Павле Антоновичу, а рівно двадцять дев'ятий місяць.

— Невже?! Чорт, як летить час. Ну, сідай.

— Знімай шинелю, Костику,— промовила дружина, зустрічаючи поцілунками в лице приймака, що давно був щезнув з очей.

З Іваном та Мар'єю Пономарьовими нас поріднила революція, і її вогонь, що вимагав багатьох жертв, забрав од нас товариша Івана.

Він загинув на врангелівському фронті під містом Запоріжжям. І Мар'я Миколаївна (вона тоді провадила партійну роботу в передфронтовій смузі) тільки випадково лишилась живою. Вона сиділа на найзадньому возі, якому пощастило прошигнути Кичкаським мостом. Після фронтів товариш Пономарьов уже не щезав з очей, і ось у цей час, здається, двадцять першого року, серед нас з'являється Кость, якого бабуся привезла до Москви з села, де він „творив“ революцію й громадянську війну. На Костя ми незабаром почали дивитись як на спільну дитину. Ми жили в одному приміщенні, і, треба сказати, Кость бував з моєю дружиною більше, ніж із рідною матір'ю, яка з ранку до вечора стриміла на заводі, де вона була незамінною профспілковою робітницею.

Кость на наших очах виріс, на наших очах він став на шкільний, а потім і на життєвий шлях, і ми тріумфували, коли його прийняли до комсомолу. А час... Ах, оцей час, як він летить!

Товаришка Пономарьова переїхала до комунального дому при заводі, і приблизно тоді ж Кость пішов в армію. Ну, звичайно, тепер мені ясно, що цьому вже понад два роки.

— Ну, парубче, скинь же свою шинелю.

З шинелею сталось невелике замішання. Ми тільки тепер помітили, що наш Кость ранений.

— Невже ти?..

— Егеж. Я з Далекосхідного фронту, переїздом.

— Куди?

— Ще не знаю, на Кавказ або до Криму, посилають на відпочинок.

— Що скажеш, Олено Яківно? Наш Кость, га? Костянтин Іванович Пономарьов, ранений герой. Стривай, стривай, я бачу, твої лямівки не голенькі, два трикутники встиг нажити.

— Егеж,— промовив Кость і ввесь почервонів.

Дружина, звичайно, зараз же заступилась за нього.

— Що ти, Пашо, дай йому хоч роздягтися, бачиш — хлопець засоромивсь, а ти на нього нападаєш.

А хлопець тимчасом скинув шинелю й сів на поданий йому стілець. Тепер видно було, що його ліва рука була умотана.

— А болить рана?— запитала Льоля з матерньою ніжністю.

— Тепер уже ні,— молодецько промовив парубок, і очі його ожили.

А я дививсь на парубка. Хіба той, що тягав по підлозі мою стару фронтову шаблю і запитував у мене:

„Скільки білих ви зарубали цією шаблею, дядьо Пашо,

68 а чому вас не забили на фронті як мого тата?— Або: „Як я виросту, dadуть мені шаблю та коня і я поїду на фронт?“
— Dadуть, звичайно, dadуть. І як скоро dadуть, Костю; я не встиг навіть оглянутись, як ти вже ройовий командир і ранений герой Республіки.

Кость залишився в нас до пізнього вечора. Він умовився з матір'ю, що вона зайде по нього до нас. Це було доділа, тим паче, що в шаленій метушні повсякденности ми вже півроку з гаком не бачилися з Мар'єю Миколаївною. Спершу я не був певен, і не знав, чи триматись колишнього батьківсько - жартівливого тону з Костем, а споважнити нашу розмову теж не хотілось. Але давніша чарівлива Костина соромливість розв'язала мої сумніви. Його свідомо смиренність визначила бажаний тон нашої розмови. З його поведінки я зрозумів, що я в його очах той самий старий боець, ідеал, зміст подвигів якого набрали тільки глибшого й визначнішого значіння в очах молодого вояки. Правда, з багато дечого життєва практика вже здула золотий пил фантазії.

Парубка ранили в нападі, в справжньому серйозному бою.

— Ініціатива наша, і це найголовне, почав він,— Хінці збирались ударити на нас звечора, а ми нагнали їх удосвіта, і в цьому нам багато допоміг Хо - Мін - Лун.

— Хто цей Хо - Мін - Лун?— запитали ми одночасно з дружиною.

— Це хінський салдат, який напередодні нашого наступу передався до нас.

— Хо - Мін - Лун?

Початку його розповіді я не чув: я задумався й пригадав тих хінських салдатів, що разом зі мною билися в рядах Червоної армії.

— Ідемо ми вчотирьох на розвідку. Здибали брід через річечку, що текла між нашими й хінськими позиціями.

Дійшли до конусоватої сопки, що рідко заросла чагарником. Сопки невисокі, але дуже круті. У чагарнику можна сховатись і далеко видно серед жовтого голого степу хінське село, де ховається ворог. Раптом Кац смикнув мене за рукав.

— Бачиш?— каже він, і чую по його голосу, що він тепер мене не дурить. Подивились усі четверо, і справді бачимо, що під сопкою стоїть гурт хінських салдатів і про щось між собою сперечаються.

— Скільки їх може бути?— запитую мимохідь.

— Цілий батальон,— відповідає Кац.

— Дурниця, і сотні не буде,— заперечував Єгоров.

— Ми бо хінців бачимо, та вони нас не бачать, а це ж недалеко, чи й триста ступнів буде.

— Навіть і двохсот не буде,— засперечався Кац.

— А ну мо, Яшко, змирай.

— Глянь, сюди дивляться.

— А й справді хінці помітили нас. А ми курки зведемо: що буде те й буде.

— Ну?

— Нічого поганого не трапилось. Од хінців одійшов один, біжить до нас, махає і гвинтівку держить дулом униз.

— А що це значить?— запитала Льоля.

— Стривай, Льольонько. Ну, а потім?

— Підходить хінець зовсім близько - навіть обличчя видно, а ми ще націляємось. Хінець зупинився на сто ступнів, сунув руку за пазуху, довго щось шукав, потім витяг червону ганчірку, розплив усмішкою, скалить зуби й махає ганчіркою. Ми поговорили й вирішили, що я піду вперед, і коли вже трапиться яка бридота, то рятуй, куль не жалій. Я пішов. Хінець посмілів, підійшов ближче, і на хвилину не перестаючись усміхатись і махати ганчіркою. Зупинились ми на десять ступнів один од одного. Він дивиться на мене й говорить:

— Товаліс.

— Ну, чого тобі треба?— запитую.

А він по - своєму заговорив, рукою махає, показує на інших хінців, б'є себе в груди, показує на землю, гвинтівку кинув, потім узяв, хутко вийняв затвор і висипав набої на суху траву.

— Цілком зрозуміло.

— Я теж зрозумів. Махаю йому, показую на шлях, кажу їти їм попереду, а ми за ними. Так і було.

Він побіг до своїх, почав щось кричати, а потім бачу — рушили. Швидко зібрались, але щось залишили на місці. Коли вони одійшли, я підійшов і бачу, що там лежить щось темне. Виявилось, свіжий труп забитого хінського офіцера.

— Ой!

(Це, звичайно, сказала Льоля, яка ще досі не навчилась тому... Та це ж так ясно).

— Я теж так подумав, що тут не проста собі справа. Але задумуватись не було коли. Рушили теж на певну відстань. Ми вже знали, що хінці на хитрошах зуби проїли. Та на цей раз нічого не трапилось. Дістались річеньки, зупинились. „Товаліс“ підійшов до нас і передав свою гвинтівку. Яшко рвійно схопив її, але я наказав йому зараз же віддати назад.

Ходя взяв гвинтівку, підійшов до інших і наказав усім повиймати затвори.

Зацокали, потім стихло. Я махнув, вони увійшли в воду, і ми перейшли бродом. Тільки на тім боці я почувся, що я цілковитий господар, і тут побачив, що вони тягнуть з собою: це були два офіцери зі зв'язаними руками й ногами. Так і дійшли до наших. Командир батальйону не ввіряв на свої очі: сто тридцять хінців з двома офіцерами та чотирма дозорцями. Я, звичайно, доповів честь - честю, і потім поманив до себе „товаліса“. Той уже зовсім при звичаївся в нас, з товаришами був за панібрата і на втіху всім охарактеризував одного з офіцерів. Це полягало

в тім, що він потряс над ним стиснені кулаки і закричав, як розлючений шакал. Видно, він був організатором і ініціатором того, що вони перекинулись до нас.

Я на нього роздивився як слід тільки тепер. Він був уже немолодий. Через усе його кругле корейське лице від перебісся до підборіддя лежав глибокий шрам од шаблі.

— Шрам, кажеш?

— Егеж, шрам. Це робило його якимсь диким і відважним, і, коли б на його обличчі не було постійної щасливої усмішки, його можна було б назвати навіть страшним. З командиром він здоровкався за руку і назвав його „товаліс капітана“. І говорив не вгаваючи, метушився, сміявся, навіть у долоні плескав. Тяжко було зразу, поки не прийшов перекладач. Тільки одно зрозуміли зразу: він показав на себе й кілька разів повторив:

— Хо - Мін - Лун, товаліс.

— Це зрозуміло. Але, скажи, старигане, скільки у вас там, на тім боці?

Звичайно, Хо - Мін - Лун нічого не зрозумів, замість відповіді він радісно скинув ременя, розстібнув шинелю й почав щось шукати в спідній кишені куцини. Виклав усе на стіл: люльку, костяні іграшки, як доміно, різний кольоровий папір, і, кінець - кінцем, знайшов. Це був невеликий клуночок, загорнений у брудну шовкову ганчірку. Хо - Мін - Лун обережно, ніби з побожністю розгорнув ганчірку. Ми всі з великою увагою ждали, що буде. Він розгорнув зовсім, і нарешті перед його осяйним обличчям з'явився значок.

— Який значок?

— Ну, такий, знаєте, зірка, потім там вінок, які носили в громадянську війну дев'ятнадцятого та двадцятого року. Та в вас, дядько Паше, теж був, пам'ятаєте, я його десь задівав, гадав, що орден.

— А потім?

— Обличчя Хо - Мін - Луна не переставало сяяти. Він 71

72 показав нам значок, провів маленьким, із рожевим нігтем, пальцем по величезному шрамі й промовив:

— Воронеж, казак. Х - ха!

Це він сказав ясно, ми всі зрозуміли.

— Вороніж, кажеш?

— Так. Потім прийшов перекладач і почав допитувати.

Це все відбулося дуже повільно; спершу Хо - Мін - Лун не розумів перекладача, перекладач не розумів Хо - Мін - Луна, а той намагався всяко розповісти все, що він знав, робив із пальців різні комбінації, а коли й це не допомагало, виладнав своїх товаришів у велику шереду і, зупиняючись біля кожного, десятима пальцями показував у скільки разів більше лишилось на тім боці.

Показавши на офіцера, налічив до сімдесяти. Але згодом перекладач знайшов ключ до говірки Хо - Мін - Луна, і все стало ясно.

Ми, звичайно, удосвіта вдарили і саме в час. Коли б ми не почали, і нам була б не абияка неприємність.

Тоді, як Кость закінчував змальовування бою, як його ранили, як загинув командир сотні, і він стрибнув на його місце з криком: „За мною, братці!“, як наші літуни заступили сонце, я висунув шухляду писемного столу, де зберігав усі свої документи громадянської війни.

Прислухаючись до розповіді героя спершу упевнено, потім нервуючись і, нарешті, вдавшись у розпуку, копався в шухляді й шукав потрібної фотографії.

— Льоле, ти не бачила тут фотографії Воронізького Інтернаціонального загону? Пам'ятаєш, іще з балькону знімали їх?

— Воронізьку? Може Никопільську?

— Ні, ні, Воронізьку.

— Такої в тебе навіть не було.

— Та як же ж не було, але де вона дівалась?

Я заплачу своєю головою, що там у першій шерезі стоїть комчоти, такий кругловидий, з величезним шрамом. Я пам'ятаю його, він навіть у наказі був, попав до козаків у бран, вони його порубали, кинули мертвого, а він через чотири дні діставсь до нас.

— Ну, а що з Хо - Мін - Луном? — запитала Льоля.

— Достеменно не знаю. Мене того дня ранили, але від одного раненого пізніше з наших узнав, що він дуже обравився на нас.

— За що?

— Він хотів з нами піти теж у наступ і навіть умовив сорок чоловіка з своїх. Звичайно, наші цього не допустили, через що Хо - Мін - Лун дуже засумував і ніби через перекладача висловив свій протест, що його, старого червоногвардійця, не мають права не допускати, і навіть мотивував, що раз на тім боці є білі росіяни, то тут можуть бути червоні хінці.

Коли пізно вночі ми провозжали щасливу й горду Мар'ю Миколаївну з її геройським сином, я вернувся до кімнати і востаннє, тепер уже вдвадцяте, переглянув всі свої документи.

— Я заплачу своєю головою... — повторив я про себе.

— Покинь ти, — сказала Льоля з материною іронією.

— Та я, здається, недавно бачив...

— Паше, як ти не розумієш, те, що ти зробив, це навіть безтактовність.

— Чому?

— Хіба ти не розумієш, що дев'ять з гаком років тому цю фотографію Кость розірвав на маленькі шматочки, бо ти через неувважність сказав, що на фотографії білі козаки.

— Кость! Тепер уже пам'ятаю. Правда...

— Пам'ятаєш, як ти хотів вирвати її з його рук, а він на маленькі шматочки; він навіть тобі руку вкусив, коли ти хотів одняти в нього.

— Так, тепер пам'ятаю.

— От бачиш, а ти починаєш при ньому шукати, нагадав йому, він засоромивсь, навіть почервонів.

— Невже почервонів?

Я не почував себе винним у тім, що примусив червоніти мого дорогого Костя, правдивіше, ця сторона питання мене зовсім не цікавила в даний мент. Я був глибоко переконаний у тім, і до сьогоднішнього дня не одмовляюсь од переконання, що цей Хо - Мін - Лун служив у мене в Воронізькому загоні інтернаціоналістів.

СЕРГІЙ ЖИГАЛКО
ЛИПОВИЙ ЦВІТ

ПОВІСТЬ

I

Крадькома виходить за село, падає в траву і, впевнившись, що ніхто за ним не стежить,— іде далі. Минувши десяток віковічних лип — зупиняється біля громом розбитої деревини, улазить в просторе дупло і аж тоді заспокоюється, коли знайшов під сіном свій револьвер. Згодом він заплющує очі. Тепер він може спокійно думати свою давню думку.

І це дуже ясно, і так воно й буде: він стане першим шевцем у селі, лататиме чоботи, а то й шитиме нові, з високими підборами, але ніколи не буде наймитом, як його старий батько.

Розкішно було б бути отаманом найлютішої, яка тільки є на світі, ватаги розбійників..."

Наймитів син уже схвилювано ворочається в дуплі й кашляє.

„Головне, отаманів револьвер не хибить, він, мов та блискавка,— шпаркий і смертельний, отаманів револьвер. Будь ласка,— розбійники волочать отаманові до ніг усіх